

## ТЕМА 4 ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1. Поняття та склад потенціалу національної економіки.
2. Характеристика складових елементів економічного потенціалу:
3. Галузева структура господарства як об'єкт економічного потенціалу.
4. Зовнішньоекономічний потенціал.

### 1. Поняття та склад потенціалу національної економіки.

Національна економіка являє собою *народногосподарський комплекс* країни, що характеризується галузевою і територіальною структурою, системою управління та певними соціально-економічними відносинами. В узагальнюючому вигляді національна економіка може бути вираженою через **економічний потенціал** – здатність суспільства виробляти товари і послуги та забезпечувати розширене відтворення з метою задоволення потреб населення, поліпшення якості життя її громадян; сукупна здібність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ та послуг, відповідно вимогам суспільства на даному етапі його розвитку.

**Суспільним виробництвом** є процес перетворення ресурсів в продукцію необхідного обсягу і якості. У цьому плані воно у вирішальному ступені залежить від наявності і використання взаємопов'язаних і взаємозумовлених ресурсів, що визначають можливості виробництва:

- *основного капіталу та інших нефінансових і фінансових активів;*
- *природних ресурсів;*
- *людських ресурсів;*
- *організації управління;*
- *інноваційного потенціалу.*

Перші три елементи об'єднуються поняттям *національного багатства* в традиційному і розширеному розумінні. Вони визначають початкові ресурсні можливості виробництва.

Разом з тим, темпи і якість економічного зростання в сучасних умовах у вирішальній мірі визначаються розвитком науки і інноваційними перетвореннями, що забезпечують приріст виробництва, в основному за рахунок наукомістких товарів і послуг, істотне зниження ресурсномісткого виробництва, а також поліпшенням організації виробництва й управління.

Наявність і використання цих чинників виробництва, у свою чергу, пов'язані з суспільним і економічним ладом країни, зовнішньоекономічною ситуацією і економічною політикою, здатною прискорювати економічний розвиток, якщо вона націлена на довготермінове ефективне відтворення, підвищення добробуту населення, модернізацію виробничого апарату, зростання конкурентоспроможності і забезпечення економічної безпеки.

Аналізуючи економічний потенціал, як систему необхідно виділити різнорівневі потенціали:

- 1) за видами ресурсів:

- праця (фізична та розумова діяльність людини, спрямована на виробництво товарів чи послуг);
- природні ресурси, придатні і необхідні для виробничої діяльності (корисні копалини і ґрунтово-кліматичні умови);
- капітал – накопичені кошти у виробничій, грошовій і товарній формах;
- технологія – наукові методи організації виробництва із застосуванням новітніх процесів виробництва;
- інформація.

Поєднані чинники (фактори виробництва) є основою виробничого потенціалу  $B = aF(T_k, K)$ . де  $B$  – національний продукт,  $T_k$  – кількість зайнятих,  $K$  – залучений основний капітал,  $a$  – рівень технологій на даний момент.

Важливою складовою національного виробничого потенціалу є національне багатство – це сукупність ресурсів країни (економічних активів), необхідних для виробництва товарів та надання послуг. До складу національного багатства зараховують: нефінансові створені активи; нефінансові нестворені активи; фінансові активи (пасиви)

*Нефінансові створені активи* - це активи, що є результатом виробничої діяльності: основний капітал, запаси матеріальних оборотних коштів і цінності.

*Нефінансові нестворені активи* –матеріальні невироблені активи (земля, природні ресурси) і нематеріальні невироблені активи, що з'являються в результаті юридичних і облікових операцій (наприклад, права на певні види діяльності).

*Фінансові активи* - це активи, яким, як правило, протистоять фінансові зобов'язання інших господарюючих суб'єктів. Наприклад, наданий кредит є активом для того, хто надав кредит і борговим зобов'язанням для особи, що його отримала. Активи і фінансові зобов'язання між резидентами країни в основному відповідають один одному. Різниця між активами і зобов'язаннями резидентів країни у взаєминах з нерезидентами характеризує чисту вартість власного капіталу, що входить в національне багатство країни.

Особисте майно населення враховується окремо. До його складу включаються житлові і невиробничі споруди, побутові товари тривалого користування і запаси споживчого призначення. До них відносяться автомобілі, холодильники, пральні машини, телевізори, комп'ютери і інші матеріальні активи, що знаходяться в домашніх господарствах. Включення їх в окрему групу обумовлено тим, що категорія національного капіталу пов'язана з розумінням національного капіталу як сукупності економічних об'єктів, що приносять дохід.

Наявність і ефективність використання національного багатства визначає величину виробництва ВВП в цілому і з розрахунку на одного жителя країни, його приріст, накопичення і дію цих чинників на рівень і якість життя населення. За попередніми даними міжнародних зіставлень, проведених під

егідою ООН, розвинені країни у декілька разів випередили інші країни з виробництва ВВП на душу населення. За рівнем виробництва ВВП на одного жителя Україна відстає від США в 4,5 рази, від Німеччини і Японії – більш ніж в 3 рази.

2) за сферами:

- аграрний;
- промисловий;
- галузі споживчого комплексу:

- галузі, діяльність яких пов'язана із задоволенням соціально-культурних та інтелектуальних потреб людей, а також із створенням та забезпеченням необхідних умов життєдіяльності. Це культура, мистецтво, освіта, охорона здоров'я, фізична культура, відпочинок, спорт, туризм і т. ін. ;

- галузі, що створюють матеріальні блага для задоволення матеріальних потреб людей: речі, продукти, ліки, житло і т. ін.;

- галузі, які не створюють матеріальних вартостей, але продовжують процес виробництва з їх створення в інших галузях: торгівля, громадське харчування, житлове і комунальне господарство, побутове обслуговування, транспорт, зв'язок і т. ін.

3) за напрямками:

- внутрішній;
- зовнішньоекономічний

Розглянути структуру економічного потенціалу за суб'єктами, складовими елементами, ресурсами можна з наступної таблиці 4.1.

Економічний потенціал		
Об'єкти	Складові елементи	Ресурси
Держава	Інвестиційний	Головні засоби, запаси і ресурси предметів виробничого призначення і тривалого користування
Регіон	Інноваційний	Інформація, знання
Галузь	Природно-ресурсний	Природні ресурси
Підприємство	Трудовий	Економічно активне населення

Табл.4.1. Структура економічного потенціалу.

Україна має досить потужний економічний потенціал, проте його структура та темпи розвитку значно відстають від тих самих показників розвинених економік. Це пов'язано з дією ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних слід віднести те, що в умовах КАС українська економіка була структурною частиною загальносоюзного потенціалу як неподільного, єдиного народногосподарського комплексу, що підпорядковувалася загальним закономірностям та принципам розвитку. До суб'єктивних слід віднести недостатню увагу держави до відновлення та нарощення економічного потенціалу національної економіки на інноваційній

основі, а також до обраного курсу трансформації планово-командної системи.

## **2. Характеристика складових елементів економічного потенціалу.**

*2.1. Природо-ресурсний потенціал* представляє собою сукупність природних ресурсів, які використовуються або можуть бути використані в майбутньому для одержання сировини, палива, енергії, продовольства тощо. До природних ресурсів відносять всі види розвіданих і врахованих запасів мінеральних, земельних, лісних, водних, фауністичних ресурсів, які можуть бути використані як природні виробничі сили.

Україна має у своєму розпорядженні великий природо-сировинний потенціал. У структурі мінерально-сировинної бази переважають паливно-енергетичні ресурси, а саме: газ, вугілля, нафта. Значна частка припадає також на нерудну сировину, чорні, кольорові й рідкісні метали. Поряд з тим відчувається дефіцит у мінеральній сировині для кольорових металів.

Основною проблемою мінерально-сировинної бази, а також провідних гірничодобувних галузей промисловості є різке уповільнення темпів промислового освоєння нових родовищ. Тривалий час не освоюються виявлені великі родовища нафти і газу в шельфі Чорного і Азовського морів, золота і алмазів у Донецькій і Кіровоградській областях, інших видів мінеральної сировини. В умовах недостатньої забезпеченості потреб країни власним виробництвом свинцю і цинку залишаються неосвоєними найбільші родовища поліметалів у Донбаському регіоні. Скорочення обсягів геологорозвідувальних робіт при високій інтенсивності видобутку мінерально-сировинних ресурсів призвело до абсолютного скорочення їх розвіданих запасів. У міру вичерпання існуючих родовищ може бути втрачена одна з істотних переваг української економіки – могутній сировинний потенціал, а у промисловості може з'явитися новий обмежувач розвитку.

Гостро стоїть проблема вичерпання ресурсів. Традиційно до категорії невідновлюваних ресурсів відносять паливні й мінеральні, у яких геологічні терміни формування родовищ істотно перевищують терміни існування цивілізації. Однак віднесення водних, екологічних і лісових ресурсів до категорії відновлюваних є сьогодні також досить проблематичним, оскільки реальні темпи їх використання в багатьох випадках перевищують терміни поновлення. Із розглянутого переліку лише кліматичні, гідроенергетичні та аграрні ресурси можуть однозначно розглядатися як відновлювані, оскільки для технології їх використання, що склалася, є характерною практично повна циклічна відновлюваність.

Досить напруженою є екологічна ситуація. Три основні чинники вплинули на екологічну ситуацію: аварія на Чорнобильській АЕС (26 квітня 1986 р.), невміла меліорація земель, розвиток добувної і переробної промисловості при застарілих технологіях і, пов'язана з цим, надмірна урбанізація багатьох районів (Донбас, Придніпров'я).

На всій території України залежно від ступеня забрудненості повітря, води і землі можна виділити наступні території: екологічного лиха, надзвичайно

забруднені, дуже забруднені, забруднені, помірно забруднені і умовно чисті.

Умовно чистих територій залишилося дуже мало. До них належать майже весь північний макросхил Українських Карпат, Шацьке поозір'я, південна Волинь на межі Рівненщини і Тернопільщини, Придніпров'я на межі Черкаської і Полтавської областей, північ Сумщини і Чернігівщини, центральне Поділля і деякі ареали в гірському Криму, всього приблизно 50 тис. км<sup>2</sup>, тобто 8,3% площі України.

Помірно забруднені території заходу України (без Полісся) і майже весь північний схід держави, де забруднені і дуже забруднені території укралплюються в зони дії великих і середніх міст. Помірно забруднені території складають майже 150 тис. км<sup>2</sup>, тобто приблизно 24% площі України. Таким чином, умовно чисті і помірно забруднені ареали складають разом трохи менше третини території країни. Решта двох третини це території забруднені, дуже забруднені, надзвичайно забруднені і зони екологічного лиха.

Дуже забруднені (117 тис. км<sup>2</sup>) і надзвичайно забруднені (61 тис. км<sup>2</sup>) території займають також майже третину площі країни (29,5 %). Виділяються чотири великі ареали цього забруднення: Полісся, середнє Придніпров'я, Донбас і Південь (окрім південного заходу Одещини і Запорізького Донецького Приазов'я), а також декілька середніх: Пн. Буковина (без гірської частини), південно-східне Поділля, південна Київщина і Черкащина, центральна Полтава. До малих ареалів цього ступеня забруднення відносяться багато центрів гірничодобувної промисловості по всій Україні.

Нарешті, до території екологічного лиха і екологічної катастрофи, яка складає 7,4 тис. км<sup>2</sup> (більш за один відсоток площі України), належать, окрім вже названої тридцятикілометрової зони Чорнобильської АЕС, також причорноморські райони інтенсивного зрошування. У останніх забрудненість вод перевищує нормативну в 5,45, а ґрунтів в 10 і більше разів. Це райони півдня Херсонської області і найбільш північної смуги Криму. Найбільші забруднювачі навколишнього середовища – об'єкти енергетики, в першу чергу ТЕС і ГЕС. Споживаючи велику кількість нафтопродуктів, газу і вугілля, вони викидають в атмосферу мільйони кубічних метрів шкідливих газів аерозолів і сажі, займають сотні гектарів землі шлаком і золою.

В багатьох містах України забруднення атмосферного повітря в декілька разів перевищує допустимий рівень. Інтенсивно забруднюються водні об'єкти промисловими стоками підприємств: нафтопродуктами, фенолами, органічними речовинами, важкими металами. На великих площах спостерігається водна і вітрова ерозія ґрунтового шару. Крім того, ґрунти забруднені пестицидами й агрохімікатами, а в ряді місць – радіонуклідами. Майже не діють обмежувальні й заборонні заходи, що мають перешкоджати заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Кошти з державних джерел на охорону навколишнього середовища практично не виділяються.

Сучасна система природокористування повинна характеризуватися

екологізацією виробничої діяльності всіх суб'єктів господарювання і постійним відтворенням природних ресурсів.

*2.2. Трудовий потенціал.* Одним із найважливіших чинників економічного зростання є людський капітал і ефективність його використання. Трудовий потенціал є одним із головних складових економічного потенціалу. Саме праця об'єднує в одне ціле всі фактори виробництва: капітал, природні ресурси, інформацію. Під трудовим потенціалом розуміють сукупну здібність економічно активного населення (кількісні та якісні характеристики) забезпечити виробництво максимально можливого обсягу споживчих вартостей в конкретних соціально-економічних умовах. Кількісно трудовий потенціал визначається демографічними чинниками (природним приростом, станом здоров'я, міграційною рухомістю та ін.), потребами суспільного виробництва в робочій силі й відповідно можливостями задоволення потреби працездатного населення в робочих місцях.

Якість трудового потенціалу – поняття відносне. Воно характеризується показниками якості працездатного населення, трудових ресурсів, сукупного працівника або робочої сили. Ці якісні характеристики можуть бути розкриті за допомогою сукупності ознак: демографічних, медико-біологічних, професійно-кваліфікаційних, соціальних, психофізичних, моральних та ін.

При цьому умовами, забезпечуючими відтворення трудового потенціалу і його ефективне використання являється сукупність політичних, економічних, соціальних, природних і технологічних факторів.

Одним з основних інструментів регулювання використання трудового потенціалу є *баланс трудових ресурсів*. Його складають за даними статистичного обліку, демографічними розрахунками, даними відділів з використання трудових ресурсів в обласних адміністраціях, міських бюро з працевлаштування та інформації населення.

Чисельність населення в Україні постійно зменшується через від'ємні показники природного приросту, його механічну рухомість та інтенсивний відтік осіб молодого віку за кордон, що зумовлює деформацію вікової структури працездатних. Нерівномірне розміщення трудових ресурсів у країні, зниження абсолютних розмірів їх природного приросту в більшості адміністративних районів, низький рівень ефективності використання робочої сили в галузях матеріального виробництва зумовлюють потребу в наукових дослідженнях і практичних заходах щодо раціонального використання ресурсів живої праці не тільки в галузях, але і в окремих районах України.

У пропорційному розвитку економіки важливу роль відіграє економія не тільки затрат живої праці, а й матеріалів, сировини, енергії, а також раціональне використання виробничих фондів, раціоналізація транспортних вантажопотоків на основі науково обґрунтованого розміщення продуктивних сил. Економія затрат живої праці передбачає впровадження трудозберігаючих технологій, що дасть змогу зменшити виконання робіт вручну.

2.3. *Освітній потенціал.* Перетворення знань в головний виробничий чинник зумовило появу таких нових понять, як інтелектуальний продукт, інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал. Сучасне виробництво зумовлює об'єктивну необхідність постійного підвищення якості робочої сили. Високий освітній рівень, широка загальна культура, глибока професійна підготовка і спеціальні знання, творче ставлення до праці та свідомі дисципліна перетворюються на обов'язкову умову високопродуктивної праці все більш широких верств працюючих. Зростає питома вага працівників з вищою і середньою спеціальною освітою – 90% зайнятих.

*Трудовий (людський) капітал – частина працездатного населення, яка володіє високим рівнем знань і професійної кваліфікації, здатна створювати нові системи знань, техніки, технологій, форм організації праці та виробництва, неабияк впливати на технічний рівень виробництва, зростання обсягів виробництва, якості, конкурентоспроможності продукції, зниження собівартості продукції, зростання прибутків.*

Головними суб'єктами формування освітнього потенціалу є середня школа, вища школа, аспірантура, докторантура і науково-дослідні інститути Національної академії наук України.

Сформована в Україні система освіти і науки потребує змін, спрямованих на встановлення відповідності підготовки фахівців та інновацій принципам ринкової економіки, тобто селективності праці і капіталу та гуманізації соціальних відносин. Проблема лише в тому, щоби створити пріоритети реорганізації освіти та фінансово-економічного механізму продуктивного й ефективного функціонування як освіти, так і науки.

2.4. *Науково-технічний потенціал* – сукупність національних ресурсів і засобів, направлених суспільством в сферу науково-технічного прогресу, а також нереалізовані результати функціонування даної сфери, здібні забезпечити більш ефективно використання сукупної суспільної праці.

Його складовими виступають:

- матеріально-технічна база науки (наукові організації, експериментальні заводи);
- наукові кадри (дослідники, експериментатори);
- фонд винаходів і відкриттів (банк наукових знань, винаходів, наукових проектів);
- організаційно-управлінська структура (система управління, фінансування, планування).

Економічна криза 90-х рр. в Україні призвела до зниження науково-технологічного потенціалу: через застарілі технології у виробництві; низький рівень впровадження НДДКР для підвищення якості продукції; надзвичайно низьку частку бюджетного фінансування НДДКР, науки, освіти, охорони здоров'я; значне відставання темпів НДДКР від країн – світових економічних лідерів; загрозу перетворення країни на „технологічний смітник“, „відпливу

умів" за кордон; забруднення навколишнього середовища, руйнування екосистеми.

Джерелами інноваційного потенціалу є інформаційні ресурси, представлені науково-технічною інформацією у вигляді результатів фундаментальних досліджень, наукових відкриттів, винаходів, наукових та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). *Інноваційний потенціал* країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведенням процес оновлення продукції. Кількісну характеристику інноваційного потенціалу (В) можна виразити за допомогою відношення  $V = V/N$ , де В – інтенсивність освоєння створених зразків; N та V – відповідно число створених і освоєних зразків нової продукції. Показник В характеризує стан (рівень) інноваційних процесів та інноваційної діяльності у країні.

Інноваційний потенціал України – важлива складова економічного успіху. За цим індексом країна посідає 39-те місце в підрейтингу інновацій (показник характеризує рівень взаємодії науки і бізнесу та швидкість впровадження наукових розробок в економіку). Він, зокрема, визначається високим «прохідним» відсотком» абітурієнтів, які бажають здобути вищу освіту (понад 43%), а також витратами компаній на проведення НДДКР. Україна практично не має вигоди з придбання технологій за кордоном тому, що займає 97-ме місце за здатністю адаптувати нові технології через залучення прямих іноземних інвестицій. Ліцензійні угоди також не є істотним джерелом адаптації іноземних технологій.

У рейтингу нових інформаційних і телекомунікаційних технологій Україна посідає 76-те місце, тому що не використовує повною мірою ці нові інструменти зростання. Ці інструменти забезпечують істотний потенціал для зростання продуктивності економіки, їхнє використання необхідно розглядати як пріоритетне.

Основною умовою та характеристикою сучасного економічного розвитку є застосування наукових знань, до практичних завдань, або інакше кажучи, практична реалізація національного наукового потенціалу, впровадження досягнень, науки і технології в господарський обіг. У постіндустріальному світі національний науковий потенціал стає визначальною частиною національного багатства будь-якої країни.

В останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція до скорочення асигнувань в науку – нині відповідно до законодавства України питома вага асигнувань на НДДКР має бути не більше 2,7% ВВП, що за абсолютними показниками поступається не тільки розвиненим країнам, а й країнам, що розвиваються. Основні фактори сучасного зростання реальної економіки України залишаються екстенсивними.

2.5. *Інвестиційний потенціал* представляє собою максимальну можливу здібність залучати в виробництво і ефективно використовувати інвестиційні ресурси, які є джерелом інвестиційного потенціалу, охоплюють вироблені людиною засоби виробництва, призначені для виробництва товарів та послуг.



виробничого та невиробничого призначення. До даної категорії відносять частину економічних ресурсів у вигляді виробничих і невиробничих засобів, запаси і ресурси предметів виробничого призначення (засоби праці) та предметів тривалого користування.

*Інвестиції – грошові засоби, цільові банківські вклади, акції та інші цінні папери, технологи, машини, устаткування, ліцензії, у тому й товарні знаки, кредити, будь-яке інше майно чи майнові права, інтелектуальні вартості (цінності), які вкладаються для створення об'єктів виробництва для отримання доходів (прибутку) та досягнення позитивного соціального ефекту.*

До складу інвестиційної сфери зараховують: капітальне виробництво, де здійснюються вкладення в основний і обіговий капітали галузей; інноваційна сфера, де реалізується науково-технічна продукція та інтелектуальний потенціал; оборот фінансового капіталу (грошового, позичкового і фінансових зобов'язань у різних формах).

Національна економіка будь-якої країни для здійснення процесу відтворення потребує відповідного рівня капіталовкладень. Розроблення інвестиційної політики значною мірою визначається макроекономічним станом національної економіки і, звичайно, обсягом вкладень, тобто інвестиційним потенціалом, що засвідчує виробнича функція:  $B = aF(T_k, K)$ . Кожен із параметрів функцій потребує інвестицій задля зростання обсягу національного продукту.

Сьогодні в Україні спостерігається досить низький рівень залучення в виробництво і ефективність використання інвестиційних ресурсів. Це пов'язано з економічною ситуацією, яка склалася в Україні та відсутністю чіткої інвестиційної політики як на державному рівні, так і на рівні окремих регіонів. Несприятливий інвестиційний клімат в Україні, і як наслідок – несприятлива інвестиційна привабливість, в порівнянні з іншими країнами є головною причиною дефіциту як вітчизняних, так і іноземних інвестицій. Вважається загальноприйнятим, що в Україні має місце значний вплив національного капіталу за кордон. Причини цього явища наводяться різні – від політичної нестабільності і боязні власників експропріації їх капіталу до неадекватної податкової політики держави, в тому числі, адміністративна сваволя. За цих умов члени суспільства, які мають високий доход, не хочуть його декларувати, в основному, щоб не привертати до себе увагу в суспільстві з низьким національним доходом і доходом на душу населення.

*Технологічний фактор.* Надзвичайно важливою є оцінка науково-технічного і технологічного потенціалу країни. Україна має високий рівень технологічного розвитку. Вона спроможна виробляти ракети і супутники, випускає найсучасніші танки і вантажні літаки, може виробляти судна, двигуни внутрішнього згорання, авто- і мототехніку, побутову техніку, машинобудівне устаткування, оптику тощо. Але відмічається посилення відставання як у напрямках технологічного розвитку, де воно відмічалось і до початку реформ (насамперед – у цивільному машинобудуванні), так і в галузях, які за своїм науково-технічним рівнем посідали

передові позиції в світі (в оборонній промисловій, в літако- і суднобудуванні та ряді інших).

Тенденція зниження власних капіталовкладень – це показник відсутності приросту нових технологій. Відомо, що за умов, коли держава і приватний сектор економіки не можуть підтримувати рівень фінансування науки й оновлення технологій, це роблять прямі іноземні інвестиції. Саме вони забезпечили високі темпи економічного зростання в нових індустріальних країнах (НІК), які ніколи не мали таких, як в Україні, рівня освіти, нагромаджених знань і технологій, – вони все імпортують через прямі іноземні інвестиції. В Україні показник інвестицій становить, за різними оцінками, 55 дол. на душу населення. За цей показник відповідає національна інвестиційна політика.

За даними експертів ЄБРР, Україна має один з найнижчих показників інвестиційного клімату серед країн СНД та ЦСЄ. Отже, падіння капіталу, ВВП, прибутків підприємств та низька активність іноземних інвестицій зумовлюють негативні тенденції в оновленні технологічного рівня. Технологічний рівень застаріває швидше, ніж впроваджуються нові технології.

*2.6. Інформаційний потенціал.* Інформацію завжди вважали важливою, невід'ємною складовою життя людини. З впровадженням інформаційних та телекомунікаційних технологій, перетворенням знання в рушійну силу економічного розвитку, інформація набуває нового значення, перетворюючись на економічну категорію.

**Інформація** – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, призначені для передачі в процесі комунікації; зміст повідомлення; абстрактне поняття, що свідчить про застосування інформаційного підходу (теорії інформації або теорії комунікації) для аналізу того чи іншого явища об'єктивної реальності.

Інформаційний ресурс має ряд особливостей, які відрізняють його від традиційних ресурсів, зокрема:

- інформація впливає на ефективність виробництва без фізичного збільшення традиційних ресурсів;
- інформація діє на суб'єктивний фактор виробництва – людину;
- інформація прискорює процес виробництва, за рахунок зменшення періодів виробництва та обертання.

Саме інформаційний ресурс здатен значно підвищити ефективність національної економіки, без будь-якого помітного збільшення обсягів використання інших ресурсів (праці, землі та капіталу).

Матеріальною основою інформаційного потенціалу виступає виробництво та використання відповідного технічного забезпечення.

За деякими оцінками, обсяг ринку інформаційних технологій і систем кожні п'ять років збільшується удвічі, при щорічному темпі у 10-12%. Це дає змогу створювати значну кількість нових робочих місць, збільшувати обсяги внутрішнього національного продукту.

*Інформаційний потенціал* – наявні обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій та інших засобів і можливостей створювати, збирати, накопичувати, обробляти та використовувати різноманітні форми інформації для задоволення інформаційних потреб суспільства.

Інформатизація суспільства відбувається на базі телекомунікацій, інформаційних комп'ютерних мереж із використанням космічних засобів зв'язку й волоконно-оптичних кабелів, факсимільних апаратів, електронної пошти.

*Інформаційні технології* – це сукупність методів, виробничих процесів та програмно-технічних засобів, які забезпечують збір, зберігання, обробку, передачу й використання інформації, або, іншими словами, це підсилювачі інтелектуальних можливостей людей і машин, основа розвитку продуктивних сил.

Однією з кардинальних тенденцій сучасного розвитку світової економіки є зростання рівня пріоритетності інформаційних продуктів і послуг порівняно з суто матеріальним виробництвом. За прогнозами дослідників, у перспективі до 90% працездатного населення буде пов'язано з виробництвом і виробничо-технологічним використанням інформаційних продуктів і послуг.

**3. Галузева структура господарства як об'єкт економічного потенціалу.** Основними галузями народного господарства є: промисловість; сільське господарство; будівництво; транспорт і зв'язок; торгівля і громадське харчування; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; освіта, наука, культура; фінансування, кредит, страхування; апарат управління.

Роль кожної галузі неоднакова з точки зору прогресивного розвитку економіки на певному етапі. Сьогодні основою економічної могутності країни є новітні галузі промисловості, такі як електроніка, авіакосмічна техніка, енергетика, нафтохімія. Останнім часом на гребені науково-технічного прогресу передові позиції завойовують біоінженерія, фармацевтика, лазерна техніка і особливо інформатика.

Гранично узагальнюючи галузеву структуру народного господарства, часто розподіляють її на три блоки: сільське, лісове господарство й рибальство; промисловість; послуги. До останньої групи належать, зокрема, кредит, інформатика, торгівля, туризм, освіта тощо. Залежно від рівня розвитку країни провідним є один з цих блоків. Ще на початку ХХ століття в багатьох країнах світу переважна частина працездатного населення була зайнята в сільському господарстві. Сьогодні тільки в незначній кількості країн, найменш розвинутих, частка зайнятих у сільському господарстві перевищує 50%. Проте вона є досить значною в країнах, що розвиваються. У розвинутих країнах Європи вона не перевищує, як правило, 5%, а в США вона коливається навколо 3% .

Частка промисловості посідала провідне місце в економіці розвинутих країн наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ століть, коли вона сягала понад 50%. Згодом вона зменшилася, але й тепер у цій групі країн вона складає 25-35%. У Китаї, а також в деяких постсоціалістичних країнах вона ще вища. У країнах, що

розвиваються (за винятком нових індустріальних країн), зайнятість в цьому блоці галузей звичайно не перевищує 10-15% .

З другої половини ХХ століття швидкими темпами розвиваються галузі, що групуються в блоці послуг. У розвинутих країнах зайнятість у сфері послуг перевищує 60%, а в деяких з них – навіть 70% (США, Канада, Австралія, Швеція, Нідерланди та ін.).

Останнім часом поширюється така схема галузевої структури: первинні, вторинні й третинні галузі. До первинного блоку (або сектора) належить сільське й лісове господарство, рибальство, видобувна промисловість. До вторинного – обробна промисловість і будівництво. Третинний блок охоплює сферу послуг. Іноді визначають ще й четвертинний – інформаційний – сектор, виокремлюючи інформаційні послуги з третього блоку.

Галузі первинного сектора домінували в економіці країн світу тривалий час. Після завершення промислової революції (кінець ХVІІІ – середина ХІХ століття) в більшості країн Європи, в США та в деяких інших країнах основу економіки вже склали галузі вторинного сектора. В ХХ столітті вторинний сектор опанував економіку всіх розвинутих країн, соціалістичних і значної кількості країн, що розвиваються. З другої половини минулого століття, як вже зазначалося, в економічно розвинутих країнах на перше місце в галузевій структурі виходить сфера послуг. Цей шлях повторюють країни, що розвиваються, але із певним запізненням порівняно з розвинутими країнами.

Згадаємо, що й соціалістичне будівництво здійснювалося під домінуючим гаслом індустріалізації. У Радянському Союзі нагальною метою ставилося наздогнати США за виробництвом сталі, електроенергії, верстатів, видобутком вугілля, нафти, газу тощо. Аналогічні цілі ставив уряд Китаю в 60-х роках відносно Великої Британії. Багато в чому ця мета була досягнута; СРСР перегнав США по виробництву сталі й видобутку палива, Китай перевищив усі показники промисловості Великої Британії. Проте цього виявилось недостатньою, щоб зрівнятися з розвинутими країнами по якісних показниках.

У 70 – 80-х роках низка країн, що розвиваються, розгорнула процес індустріалізації надзвичайно високими темпами. За короткий строк з аграрних чи аграрно-індустріальних вони перетворилися на "нові індустріальні країни" із розвинутою структурою промисловості. До цієї групи належать, зокрема, Бразилія, Мексика, Республіка Корея, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни та деякі інші.

Найрозвиненіші країни наприкінці ХХ століття перейшли до постіндустріальної стадії розвитку, коли могутність країни визначається вже не площами верстатних парків, не кількістю виплавленої сталі, а обсягом і ефективністю надання послуг, в першу чергу, інформаційних. Слід зазначити, що й аграрний потенціал, і виробничі потужності в розвинутих країнах залишаються значними. Так, США, Франція, Канада, Австралія належать до найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції. Проте агропромисловий комплекс не посідає провідного місця у валовому внутрішньому продукті (ВВП) цих країн. В

європейських країнах і США скорочується виробництво чорних металів; чорна металургія, як раніше легка промисловість, виробництво нескладної техніки переміщується із розвинутих країн в країни, що розвиваються.

Найбільшим виробничим потенціалом серед сфер-складових господарського комплексу в Україні характеризується промисловість, що орієнтується як на внутрішній, так і на зовнішній ринки У промисловості створюється майже половина національного доходу країни. Вона характеризується складною, розвиненою галузевою структурою, представлена потужним паливно-енергетичним і металургійним комплексом, сучасним багатогалузевим машинобудуванням, хімічною і нафтохімічною промисловістю, виробництвом будівельних матеріалів, легкою, харчовою галузями тощо.

*Міжгалузевий регіональний комплекс* визначають як сформоване територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і виробництв в економічних районах, вузлах, центрах, завдяки якому може бути забезпечений максимальний господарський ефект при найменших витратах. Визначальним у виділенні міжгалузевих комплексів на регіональному рівні є *відтворювальний підхід*. Він поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів. Характерними для нього є відтворювана цілісність міжгалузевих комплексів на всіх стадіях (виробництво, розподіл, обмін, споживання) та об'єднання підприємств і організацій виробничої та невиробничої сфер господарства.

Найбільш розвиненими міжгалузевими комплексами України є – паливно-енергетичний, машинобудівний, металургійний, хімічний, агропромисловий.

Галузева структура економіки України є вкрай недосконалою. Найбільш розвиненими в країні є види економічної діяльності, які належать до первинного та вторинного секторів економіки. Дуже важливо найближчим часом наростити виробництво продукції машинобудівного, хімічного, агропромислового міжгалузевих комплексів.

#### **4. Зовнішньоекономічний потенціал.**

Зовнішньоекономічний потенціал будь-якої країни характеризується двома напрямками:

*по-перше*, реалізацією частини валового внутрішнього продукту (*ВВП*) країни за кордоном, тобто його експортом – *E*;

*по-друге*, ввезенням у країну (купівля) частини валового національного продукту (*ВНП*) інших країн, тобто його імпортом – *I*.

З погляду розвитку і конкурентоспроможності національної економіки важливо розвивати насамперед її **експортний напрям**. Це свідчитиме про те, що країна займає міцні позиції на світових ринках своєю конкурентоспроможною продукцією. За даних умов і зовнішньоторговельне сальдо країни (тобто її чистий експорт *ЧЕ*) завжди буде позитивне.

$$ЧЕ = E - I.$$

Простежується роль України в системі світової торгівлі як потенційного продавця сировинної і напівфабрикатної продукції. Основними товарами, що їх Україна експортує у зарубіжні країни, залишаються сировина, напівфабрикати, матеріали і товари народного споживання. У загальному обсязі експорту його товарна структура відзначається такими параметрами: недорогоцінні метали та вироби з них – 40,9 %, мінеральні продукти (руди тощо) – 13,7 %, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 8,7 %, продукти рослинного походження (зерно, олія, цукор та ін.) – 5,0, транспортні засоби та шляхове обладнання – 4,8 %. Готові вироби становлять 0,3 – 3,0 %.

Така структура експорту не сприяє переорієнтуванню на наукомісткі виробництва і продукцію соціального споживання. Україна через це втрачає можливість розвивати нові технології, виготовляти продукцію кінцевого споживання, конкурентоспроможну на споживчому ринку інших країн.

**Імпортний потенціал.** Практика країн показує, що жодна з них **не** може обійтися без купівлі товарів чи послуг за кордоном, тобто без їх імпорту. Проте кожна з них намагається оптимізувати свій імпорт:

*по-перше*, зменшувати загальний обсяг імпорту стосовно експорту загалом;

*по-друге*, зміщувати структуру товарного імпорту в бік ввезення сировинних чи напівфабрикатних виробів з метою їх переробки в готову продукцію та експорту готових виробів.

У товарній структурі українського імпорту переважають мінеральні продукти (нафта, газ і ін.) – 32,0 %, машини та механізми, механічне обладнання і ін. – 17,3 %, хімічна продукція – 8,6 %, полімерні матеріали та вироби з них – 5,4 %, транспортні засоби – 8,9 %, текстиль – 3,9 % та ін.

Така структура імпорту в Україну засвідчує відносно низький її експортний потенціал. Адже експортний потенціал забезпечує насамперед потенціал виробничий, його виробнича (продуктивна) функція –  $B = a\Gamma(T_k, K)$ , яка засвідчує, що за даних умов посилення експортного потенціалу можливе лише за рахунок інвестицій в основний потенціал, кадри та оборотний капітал.

У відносинах з державами з розвинутою ринковою економікою та з країнами, що розвиваються, Україна повинна вести пошук нових джерел критичного імпорту (найнеобхіднішого) і нових ринків збуту продукції. Пріоритет надавати тим, хто вбачає в Україні рівноправного партнера у співробітництві в галузях високої технології, хто виявляє готовність сприяти інвестиціям у пріоритетні переробні галузі промисловості, сільського господарства, соціальної інфраструктури, які допоможуть значно підвищити якість економічного потенціалу України.